

Könyvtáráépület (Västerås, Svédország). Tervezte Sven Ahlbom

TANULMÁNYÚTON NYUGATI KÖNYVTÁRAKBAN

I.

A közelmúltban UNESCO ösztöndíjjal két hónapon át tanulmányoztuk a Német Szövetségi Köztársaság, Svédország és Dánia több mint száz tudományos, közművelődési és intézeti könyvtárát.

A meglátogatott könyvtárakban elsősorban az építési terveket és kivitelezésüket, a tervek szerkesztési módszereit, a korszerű könyvtári berendezéseket és technikai felszereléseket tanulmányoztuk. De tapasztalatokat gyűjtöttünk munkaszervezési, olvasómozgalmi és gazdálkodási módszerekről is.

A KÖNYVTÁRÉPÍTÉS RŐL

Mindhárom országban a művelődés-ügy fontos részeként kezelik a korszerű könyvtáráépítést. Mai szemléletükben a könyvtári munka megfelelő könyvtáráépület és felszerelés nélkül elképzelhetetlen. Ahol a könyvtár régebbi alapítású épületben működik, a korszerűsítésre, a bővítésre, az alakításra és a technikai fejlesztésre állandóan gondot fordítanak.

Szakirodalmukban is fontos helyet kapott a könyvtáráépítés és berendezés tárgyköre. Gazdag irodalma van a könyvtáráépítésnek; szaklapjaiknak úgyszólván állandó rovata az építkezések ismer-

tetése. Svédországban és Dániában kidolgozták a könyvtáráépítési normákat, sőt új tapasztalataik alapján már a módosításokon munkálkodnak. Mindhárom országban nagy nemzetközi tapasztalattal rendelkező szakemberek irányítják a könyvtáráépítkezési elméletet és gyakorlatot. (A Német Szövetségi Köztársaságban Werner Mevissen, Svédországban Sigurd Möhlenbrock, Dániában Sven Plovgaard.) Emellett előfordul, hogy a nagy városok központi könyvtáraiban egy különleges képzettségű könyvtárosnak fő munkaterülete a fiókhálózat fejlesztése és az építési ügyek gondozása (pl. Hamburgban).

Mi a felszabadulás után egészen más történelmi és gazdasági helyzetből indultunk, mint a nyugati országok. Nálunk a működési körülmények csak másodlagos szerepet játszottak: az volt — és ma is az — a fő feladat, hogy mennél több dolgozó kezébe adjunk hasznos könyveket. Nem szabad azonban elhallgatnunk azt sem, hogy a könyvtáráépítés egész problematikáját és gyakorlatát nem kezeltük fontosságának megfelelően. Így történhetett, hogy a hálózat megszervezése után 10—12 évvel is alig rendelkezünk korszerű, könyvtári célra létesített közművelődési könyvtárral.

Nyugati mércével mérve, az első ver-
senyképes építmény a Kaposvári Megyei
Könyvtár lesz, bár technikai felszerelése
már születésekor korszerűtlennek tűnik.

Tisztában vagyunk azzal, hogy könyv-
tárépítési vonatkozásban nem lehet és
nem szabad még a „világszint” igényé-
vel fellépnünk, de a jelenleg fennálló,
kiáltó lemaradást sem lenne helyes szót-
lan megnyugvással szemlélnünk.

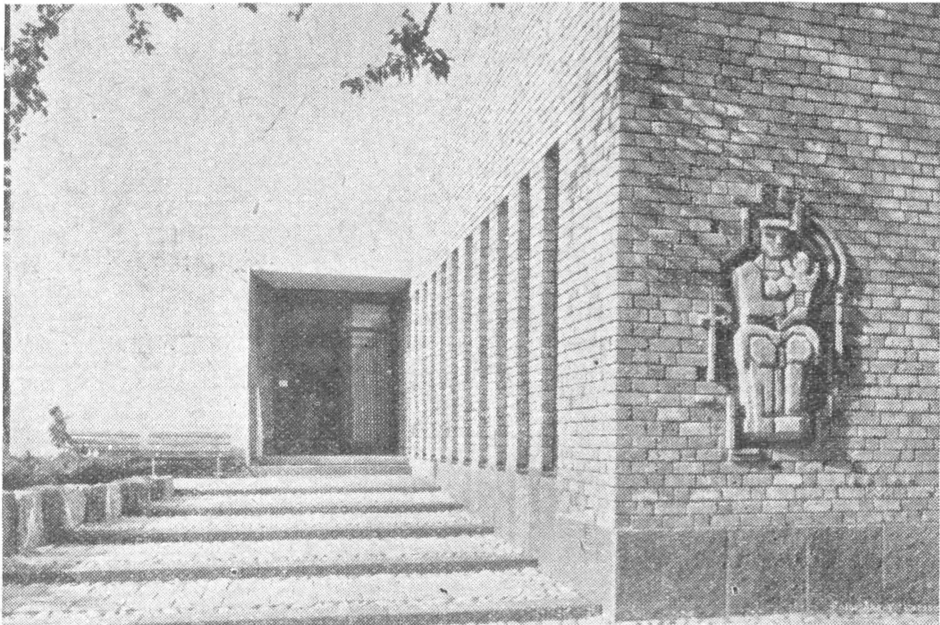
A tanulmányozott országokban terv-
szerűen létesítik a könyvtárakat. A
könyvtárhálózat fejlesztése a *városfej-
lesztésnek szerves része*. A fejlesztés
mérve és üteme városonként változó.
Göteborg város minden 10 000 lakosra
tervez egy könyvtárt (8 éven belül 9
könyvtárt építenek), másutt az a cél,
hogy minden, egy km-es sugárú terüle-
ten belül találjon a lakosság könyvtárt.
Általánosan tapasztaltuk, hogy az új vá-
rosrészekben az áruház, étterem, iskola
mellett ott áll a könyvtár új épülete is.
(Göteborgban Kortedala, Aarhusban
Vejlby-Risskov stb.) Érthetően itt talál-
tuk a legszebb kerületi fiókkönyvtára-
kat.

Emellett az újonnan épített kórházak-
ban korszerű, tágas, jól felszerelt könyv-
tárakat építettek a betegek részére. A
szociális otthonokban, ipari tanuló isko-
láknak, művelődési házakban (Freizeit-
heim Frankfurt-Sindingenben, Hanno-
ver-Lindenben, Kumlában, a Malmöi
Folkethusban stb.) modern, nagyméretű

könyvtárakat helyeztek el. *Az új falusi
iskolákban* — ezekkel összefüggésben —
*területi feladatot ellátó felnőtt és gyer-
mekkönyvtárakat építettek.* (Az iskolák
aulái és korszerűen felszerelt különböző
oktatási termei pótolják a művelődési
otthonokat.) Nem ritka, hogy az új, mo-
dern könyvtár mint bérlemény létesül
úgy, hogy a könyvtár 20—30 évre bérleti
szerződést köt az építetővel. Az építető
magánszemély, bank, vagy valamely
egyesület, részvénytársaság stb. Például
bérlő a Lidingsö-i, a Kumla-i könyvtár
(Svédország) és a Koppenhágai Központi
Könyvtár; a Gävle-i Zentralbibliotek re-
mekszép épületét az agrárszövetség épít-
tette, a könyvtár itt is csak bérlő.

Minden könyvtárban felnőtt, ifjúsági
és gyermekrészleg, sőt iskoláskor előtti
részleg is működik, ennek azonban épi-
tészeti és belső építészeti kihatásai is ér-
zékelhetők. Hasonlóképpen építési és be-
rendezési következményekkel jár az a
tény, hogy már a közepes méretű kerü-
leti könyvtárak is foglalkoznak kotta
kölcsonzéssel és hanglemeltár kiképzésé-
vel.

A megtekintett három ország könyv-
tárépítészeti törekvései első benyomások
alapján azonos jellegűeknek hatnak, ala-
posabb téjékozódás után azonban kide-
rül, hogy a sok hasonlóság ellenére
mindhárom országban önálló törekvések-
kel próbálkoznak.

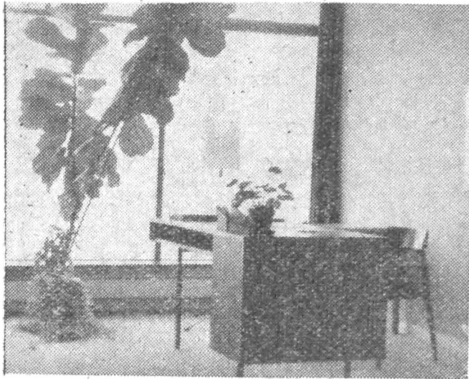

Könyvtárépület (Västerås, Svédország). Tervezte Sven Ahlborn

Nyugat-Németországban a lerombolt városok helyett újakat építettek. Új városrészek keletkeztek a legkorszerűbb városépítési törekvések jegyében, s az új városrészek építéskor a könyvtárakról sem feledkeztek meg.

Svédországban, melyet a háború pusztításai elkerültek, a modern építészet nem formakérdésekkel való foglalkozás, hanem kifejezetten társadalmi jellege van. Az elmúlt évtizedek során sok színházat, hangversenytermet építettek és szép számmal könyvtárakat is.

Dániában a fejlődés párhuzamos a svédországgal. Itt azonban változatlanul él a dán téglaeépítészet hagyománya, még a nagyvárosi építkezéseknél is. Észrevehető módon két irányzat különböztethető meg, az egyik vasbetont alkalmaz és a hasábos formáknak biztosít előnyt, a másik fenntartja a dán hagyományokat és elsősorban természetes építőanyagokat, fát és téglát használ. Itt a vakolatlan téglá ma is előnyös építőanyag, mert a vakolat a nedves, tengeri éghajlaton nem időtálló. A hagyomány nemcsak a hagyományos építési anyagok használatában, hanem a tudatos térképezésben is megmutatkozik. A dán táj széles síksága arra készíti az embert, hogy épületekkel körülvevett, elkülönített és intim környezetet teremtsen magának. A négyzetes udvar, az épületekkel körülzárt belső tér a dán parasztmajor tipikus formája. (Például a Roskilde-i könyvtár.) A belső térben sok fát használnak fel, amely meleg színárnyalataival élénken elválik a belső téglafal felületétől. A

Tájékoztató asztal a berlini Hansabücherei-ben

tégla kedvelése összhangban áll a dánok gondolkodásmódjával, amely idegenkedik minden szertelenségtől.

Azonban a hasonlóság ellenére is sok tekintetben eltérnek egymástól a három ország könyvtárai.

Nyugat-Németországra a nagy központi könyvtárak és a hozzájuk kapcsolódó

korszerű peremvárosi fiókkönyvtárak a jellemzők. Szívesen alkalmaznak galériákat, vagy félgalériákat a könyvtárakban, ezek rendkívül könnyedek, elegánsak. Az itt alkalmazott nyílt enteriőrök és új stílusú bútorok eltérnek a hagyományos könyvtárberendezési stílustól.

Svédországban a könyvtári hálózat pillérei a minden kisvárosban megtalálható, imponáló méretű városi könyvtárak, ezekhez kapcsolódnak a különböző letéti, autóbusz- és hajókönyvtárak, de a legújabb törekvések inkább az olyan nyitott, többrészes, flexibilis, egytermes, egyemeletes épületek irányába mutatnak, ahol csak a hivatali helyiségek zártak.

Dániában a népesség többé kevésbé egyformán oszlik meg a falu és a város között: itt minden területet átszó a könyvtári hálózat, új típusú könyvtárak, a „családi könyvtárak” vannak kialakulóban. Ez az új könyvtártípus nem osztja fel használóit koruk szerint. Egy térben, melyet csak a bútorok elrendezése bont meg, kölcsönöznek vagy olvasnak a felnőttek, a serdülők és az iskoláskorú fiatalok. E könyvtártípusban nincs olvasóterem, a helybenolvasást ügyes téralakítás teszi lehetővé.

Modern könyvtárépítési gyakorlatról a skandináv államokban csak 1930 óta beszélhetünk, amióta igen sok új, józan alapokon készült épületet terveztek oly módon, hogy az épületterv döntő tényezője a könyvtári funkció volt. A harmincas években épített könyvtárakról nyilvánvalóan látható, hogy ebben az időszakban megvizsgálták a nyilvános könyvtár főfeladatait, és a könyvtárépületeket ennek megfelelően tervezték. A harmincas évek könyvtárainak legfeltűnőbb jellegzetessége a rögzítettség. A falak merevek és a szilárd ingóságokat „örök időkre” tervezték. A tervezési szemlélet a szigorú szimmetria volt.

Bár e könyvtárak egy része korszerűtlenné vált, ez a korszak a nyilvános könyvtárépítés nagy fejlődését jelentette. Sok kitűnő könyvtárat építettek ez idő alatt, melyek még ma is mintaként szolgálnak. Ilyen például a Frederiksberg-i központi könyvtár. Frederiksberg megépítését joggal nevezték mérföldkönek a skandináv könyvtárépítés történetében. Ez a könyvtár a tiszta funkcionális építészeti példája: az épületrészek értelmezése és rendeltetése egyúttal megszabja a formát és az alaprajzot is. Itt került sor először a galéria újrendszerű alkalmazására. Ez a galéria már nem dekoráció, hanem az a célja, hogy az alapterület lényegesebb megnövelése nélkül is nyerjenek új, hasznosítható teret. Ilyen megoldás esetén a galéria alá kerül a tápraktár.

Az új építésű könyvtárakat már általában úgy tervezték, hogy azokban a modern közkönyvtári szolgálat különféle funkcióinak megvalósításán kívül az olvasóknak a legnagyobb kényelmet lehessen biztosítani, a könyvtári szolgálatot menőleg gazdaságosabb létszámú könyvtárosi gardával lehessen ellátni. Szerintük arany szabály, hogy az építést „kezdjük a belső tervezéssel, és csak a kielégítő működésről való meggyőződés után döntünk a külsőről, vagy a stílusról, vagy a felhasználni kívánt anyagokról. A munka odabent történik, ha takarékoskodni kell, takarékoskodjunk a homlokzattal.”

A tanulmányozott könyvtárakról, az új és a régi építésűekről egyaránt elmondható, hogy valamennyinek sajátos jellege van. Úgy tervezték őket, hogy ne hasonlítsanak se áruházhoz, se város házához, sőt más könyvtárakhoz se; valamennyi könyvtár, amennyire csak lehet, *egyéni jellegű legyen.*

Helyenként az eredetiségére törekvés a praktikum rovására megy. Pl. a remekszép berlini Hansabücherei padlózatának egy része lapos terméskő. Meghökentően hat, dekoratív, de rendkívüli módon fárasztja a könyvtárosok lábait, és emellett zajos is. Frankfurt am Main Sindingen-i könyvtárában az üveg nyílászárókat keret nélkül építették betonba. Frappánsan hat, eredeti, de a törött üveg pótlása rendkívül körülményes és költséges.

A könyvtárak általában ott épülnek, ahol a legtöbb ember találkozik: üzleti és közlekedési csomópontokban, és ahol az épület szembeötlő, tehát *sohasem mellékkülcában* eldugva. Kerülik a cikornyás homlokzatot. Lehetőleg úgy építkeznek, hogy az olvasók a járda szintjén mehessenek be a könyvtárba, s a nagy ablakokon át *látni lehessen* a könyvtár forgalmát, belső életét. Gondoskodnak a könyvtárba érkezők autó-parkolási lehetőségeiről, sőt a gyermekocsik és kérekpárok elhelyezéséről is.

A könyvtárak méretei különösképpen megleptek bennünket. A legkisebb közséi, vagy fiókkönyvtár alapterülete is 200–300 m²-en felül van, s a mi járási könyvtárainkhoz hasonló könyvtárak alapterülete 1200–2000 m² között mozog.

Több könyvtárvezető elmondotta, hogy amikor a könyvtárát megépítették, méreteit sokan túlzottnak találták. Néhány évi működés után, amikor a könyvtár eleven kulturális központtá vált, már büszkén mutatták a külföldieknek. Néhány adat a méretek szemléltetésére:

A *Roskilde-i* járási könyvtár (Dánia) 3800 m² hasznos alapterületű (Roskilde város lakóinak száma 35 000. A járás 31

falujában 40 000 lélek él). A 10 000 lakosú *Kumla* (Svédország) városi könyvtára 1200 m², a 2700 lakosú *Steve* (Dánia) városi könyvtára 1400 m² alapterületű.

A könyvtárak telepítésénél figyelembe veszik az emberek szokásos napi jöve-menését, ugyanakkor azonban az a véleményük, hogy néhány nagyobb könyvtár jobb szolgálatot tehet, mint több kisebb, kevesebb gonddal telepített fiókkönyv-

Kisvárosi könyvtár enteriőrje (Steve)

tár. Megállapításuk szerint a legkisebb, egész nap nyitvatartó fiókkönyvtárnak városban és vidéken egyaránt legalább 6000 kötetre, s ugyanennyi raktári férőhelyre van szüksége. *Induló minimumként lakosonként 1,5 kötetet határoztak meg.* Külterületi könyvtárak számára a mozgó könyvtárakat tartják legcélszerűbbnek, s erre a célra korszerűen épített bibliobuszokat alkalmaznak.

A megtekintett könyvtárak között nehéz rangsorolást kialakítani. Az egyes könyvtárak nagyjából magukon viselik azokat a jegyeket, melyek egy-egy időszak törekvéseit példázzák. A gyakorlati eredmények tisztázták a hibákat és módszeresen feltárták a lehetőségeket, ezért a legkésőbb épült könyvtárak készültek a legkedvezőbb megoldásokkal.

Azért sem lehet rangsorolni a látott könyvtárakat, mert a könyvtárak méretre és funkció tekintetében is különbözőek. A Bonni Egyetemi Könyvtár még az egyetemi könyvtárak közül is minden tekintetben kiemelkedik. Külön öröm volt számunkra, hogy egyik tervezője *Vágó Péter*, Franciaországban élő hazánkfia. A nyugatnémet közművelődési könyvtárak között Mewissen látótárolában találjuk a legszebbeket. Tanítványai már számos korszerű és ötletekben gazdag könyvtárát építették.

A kísérletezésre legtöbbször a fiókkönyvtáraknál kerül sor. Itt lehet legjobban kipróbálni egy-egy építkezési és belső elrendezési ötletet. Éltek is ezzel a

lehetőséggel. Hamburg és Hannover kerületeiben olyan könyvtárakat tekinthetünk meg hogy alig győztük a jobbnál jobb változatok feljegyzését.

E könyvtárak majdnem mindegyikére a horizontális tervezési mód jellemző. Az egyszintű épület vertikális tagoltságát csupán a szívesen alkalmazott, mezzaninszerű (félemelet) galéria adja, vagy a félig süllyesztett alagsor, ahová a raktárak, előadótermek, szolgálati helyiségek kerülnek. Minden leülő olvasóra 2,3 m² és minden kölcsönző látogatóra, aki nem ül le, 1,4 m² helyet számolnak. Mérési időpontnak a zsúfoltság óráit javasolják.

Szívesen alkalmazzák a mutató, de nagyon költséges átriumos, előcsarnokos megoldásokat. Az átriumokat szobrokkal,

szökőkutakkal, gazdag növényzettel díszítik. A berlini Hansabücherei átriumának üvegfala elektromos szerkezettel süllyeszthető, így a könyvtár egész belső tere az átriumra nyitható, illetőleg azazal összekapcsolható.

A meglátogatott könyvtárak mindegyikében (2—3 személyes fiókokban is) korszerű szociális rendeltetésű helyiségeket találtunk. Minden könyvtárban jól felszerelt teakonyha és klubszerűen berendezett mosdóhelyiségek és ruhatári helyiségek állnak a könyvtárosok rendelkezésére. A könyvtári munkahelyek és munkakörülmények kényelmesek, korszerűek.

A nagyobb könyvtárakat légoltalmi raktárakkal is ellátják.

Kellner Béla — Lipták Pál

A szakszervezeti könyvtárak gazdálkodása és az igazgatói alap

Az üzemi szakszervezeti könyvtárak fejlesztésének egyik fontos anyagi bázisát képezik az igazgatói alapok. Az igazgatói alap az az összeg, amely a vállalati feladatok teljesítésének és túlteljesítésének céljából a munkában elenjárók jutalmazására, valamint a dolgozók szociális ellátására, kulturális és sporttevékenységére, s mindezek tárgyi-anyagi feltételeinek megjavítására szolgál. Az igazgatói alap felhasználásáról szóló adatok tehát egyben az adott üzemi szakszervezeti bizottságának a dolgozók körében kifejtett kulturális-nevelő tevékenységét is tükrözik. Ezért a közelmúltban Vas megye 28 nagyobb vállalatánál tapasztalatokat gyűjtöttünk az igazgatói alapok felhasználásáról, s mivel közöttük a szakszervezeti könyvtárak fejlesztésével kapcsolatos tanulságok is találhatóak, talán nem lesz érdektelen ilyen összefüggésben is levonni néhány következtetést.

A megyénkben megvizsgált 28 vállalat 1962-ben összesen 6 416 000 Ft összegű igazgatói alappal rendelkezett. Ebből 3 285 000 Ft-ot jutalmazásra, 3 131 000 Ft-ot pedig jóléti célokra fordítottak. Meg kell jegyezni, hogy az igazgatói alap jóléti célra szolgáló részének felhasználását az üzemi tanács dönti el, ez a jog őt illeti. (A tapasztalatok azt mutatják, hogy az üzemi tanácsok, de a szakszervezeti bizottságok tekintélyes hányada sem él ezzel a jogával.) Az igazgatói alapok jóléti része tovább bontható kulturális, sport és szociális célokat szolgáló összegekre. 1962-ben a vizsgált vállalatoknál rendelkezésre álló 3 131 000 forint összegű jó-

léti keretből kulturális célra 763 644 forintot, sportcélokra 508 630 forintot, szociális célokra 1 338 263 forintot használtak fel.

A kulturális célra felhasznált 763 644 Ft

- 7,5%/0-át könyvtárfejlesztésre,
- 3,5%/0-át a művészeti csoportok működésének elősegítésére,
- 12,8%/0-át különböző felszerelések beszerzésére és javítására,
- 4,8%/0-át ismeretterjesztési célokra,
- 3,5%/0-át sajtó előfizetésre,
- 1,4%/0-át színház- és mozijegyekre,
- 26,0%/0-át „egyéb” kulturális célokra,
- 9,0%/0-át rádió és televízió előfizetésre és javításra,
- 18,0%/0-át kirándulásokra,
- 2,0%/0-át különféle tiszteletdíjakra,
- 5,5%/0-át rádió és televíziós készülékek vásárlására,
- 4,0%/0-át hangszervásárlásra és
- 2,0%/0-át különféle szakkörök működtetésére fordították.

A Szakszervezetek Országos Tanácsának Elnöksége 1961. december 30-án hagyta jóvá a Szakszervezeti könyvtári hálózatok szervezeti szabályzatát, a SZOT Titkársága pedig 1962. szeptember 12-én fogadta el a szakszervezeti könyvtárak működési szabályzatát. Mindkét dokumentum megjelent külön egy kis füzetben is a Tánácsos Könyvkiadó gondozásában, 1962. november 12-én. Ezt a füzetet 6620 példányban azért nyomtatták ki, hogy eljusson valamennyi szakszervezeti bizottsághoz és segítse mun-